

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

Бүгэдэ арадай сонин

ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

2003
май
20
вторник

№ 75
(20737)
Нажарай
эхин
улагшан
могой
нарын
20
гарагай
3

Бурятия

Тобшо нонинууд

МАЛ АЖАЛ ХҮГЖӨӨЛГЭДЭ - ОНСО АНХАРАЛ

«Мал ажал» гэнэн халбарине хүгжөөлгэдэ мүнгэн тэдхэмжэ олголгын гурим баталха тухай» тогтоолдо Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ Леонид Потапов хубилалтанууд болон нэмэлтнүүдые оруулба. Байгша ондо мал ажалые хүгжөөлгэдэ мүнгэн тэдхэмжэ олголгыг гуримшуулхын тула иимэ хэмжээ ябуулга абтаһан байгаа.

Бюджетэй мүнгэ зөөриие ашаг үрэ эхэтэйгээр ашаглахын, хаамхай үнээдэй ашаг шэмэ дээшлүүлхын, малай тоо толгойе олошоруулхын тула хүдөөгэй ажалшадай һү хаам дээшлүүлгэдэ нэмэлтэ мүнгэ номолхые хараална. Хэрбээ хаамхай үнээн бүхэинһөө 1600 килограммнаа дээшэ хүнэй хаагдаа хаань, килограмм бүхэнэй түлөө 1 түхэриг 50 мүнгэ үйлдбэрлэгшэдтэ гүрэн түлэхэ байна.

Һү буйлуулан болбосоруулдаг предпрятинууд, буйлуулхын тула улад зонһоо сагаан эдээ худалдажа абадаг эдхэрэглэмжын кооперацинууд мартагдаагүй. Тэдэнэртэ килограмм бүхэнэй түлөө 1,5 түхэриг нэмэжэ түлэгдэхөөр хараалагдана.

Мал ажалай бусад продукци үйлдбэрлэгшэ дээшлүүлхын тула республика ханаата болоно. Тиимэһээ абтажа түлжүүлгэдэ тугал бүхэнэй түлөө 300 түхэриг түлэгдэхэ. Хэрбээ 100 толгой үнээдэй 75 процентнь тугаллаа гээшэ хаань, энээнине абажа болоно.

Гахай тушаалга, харлагууд, хандагайнууд, хони ямаадай тоо толгойе олошоруулаа гээшэ хаань, мүн лэ нэмэлтэ түлбэри хэгдэхээр хараалагдана. Юрэдөөл, республикын Правительство хүдөөгэй ажалшадта таарамжатай байдал байгуулаа бшуу.

ОЙН КОНКУРСДО ТАБИГДАХА

Тэрэниие хүлһөөр тушаахын тула ой модоной жасын участогые ойн конкурсдо табихые Бурядай Правительство республикын Байгаали ашагалгын ба оршон тойронхине хамгаалгын талаар гүрэнэй хороондо даалгаба.

Республикын Правительствон Түрүүлэгшын

уялгануудые гүйсэдхэн бээлүүлэгшэ Владимир Гейдебрехт зохио Захиралтада гараа табья.

Энэ удаада Хойто-Байгалай ойн ажахын Дээдэ-Заямхын лесничествэдэ 1 гектар ойн участок табья хэн гэжэ тэмдэглэхэ ёһотойбди. Урдандаа ой модоной жасын участогууд модо бэлдэхын тула конкурсдо табигдадаг хэн. Тээд энэ удаада ондоо зорилготой байна. Конкурсдо илагша дээрэ дурсагдаһан 1 гектар газар соёлой-элүүржүүлгын, аяншалгын болон спортын зорилготойгоор хэрэглэгдэхэ юм.

ЖЭЛЭЙ ДҮҮРЭТЭР

ДАМЖУУЛАГДАХА
Федеральна гүрэнэй нэгэдэмэл предпрятинуудай (ФГУП) ба федеральна гүрэнэй эмхи зургаануудай (ФГУ) мэдэлһээ муниципальна зөөри болгодохо Гэр байрын-коммунальна ажахын болон социально-соёлой халбарини объектүүдэй нэрэ тоолборинууд байгша оной августын 1 болотор зохёогдохо ёһотой.

Эдэ предпрятинууд болон эмхи зургаануудай хүтэлбэрлэгшэдтэй хамта нютагай өөһэдн хүтэлбэрин зургаанууд энээнине бээлүүлхэ ёһотой гэжэ Буряад ороной Правительствын Захиралта дотор заагдана. Эдэ объектүүдые муниципальна зөөридэ дамжуулгыг декабриин 31 болотор дүүргэхэ тухай Россин Федерации Правительствын шийдхбэрлэхэ уламжалан, иимэ саарһа данса абтаһан байгаа.

Федеральна предпрятинууд болон эмхи зургаануудай захиргаануудай ба хүтэлбэрлэгшэдэй зохёонон объектүүдэй нэрэ тоолборинуудые депутатуудай аймагуудай, районуудай болон хотонуудай Сөвөдүүд сентябриин 1 болотор баталха ёһотой.

ҮНДЭНЭН АРАДУУДАЙ АША ТУҢАДА

Майн 29-дэ республикын Правительства үнгэргэдэхэ тусхай семинар Буряад ороной Хойто зүгэй үсөөн тоото үндэһэн арадуудай эблэлнүүдэй асуудалнуудта зорюулагдаха байна.

Үндэһэтэнэй хэрэгүүдэй, ниитын, шажанай нэгэдэлнүүдтэй холбооной талаар хороон, республикын Хойто зүгэй үсөөн тоото үндэһэн арадуудай эблэл тэрэниие

эмхидхэбэ.

Республикын бүхы шахуу министрствэнүүд болон албан зургаануудай, федеральна байгуулалтануудай нютагай зургаануудай хүтэлбэрлэгшэд, харюусалгата хүдэлмэрлэгшэд семинарай үглөөнэй программада үгэ хэлэхэ юм. Социальна халбарине хүгжөөхэ талаар Бурядай Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Иннокентий Егоров семинарые нээхэдээ, дэлгэрэнгы үгэ хэлэхэ.

Үсөөн тоото үндэһэн арадуудай эблэлнүүдэй бизнес-түсбүүдые зохёохо талаар хуралсал үдэһөө хойшо үнгэргэгдэхэ. Буряад ороной Экономическа хүгжэлтын министрствын, хүдөөгэй эд бараа үйлдбэрлэгшэдэй мэдээсэлэй-зүбшэлэлгын түбэй, тусхай программануудай нэгэдэмэл дирекциин, «Макон» гэжэ предпрятинуудые дэмжэлгын түбэй дүршэл шадабаритай мэргэжэлтэд хуралсал эмхидхэхэ байна.

ЭРХИМУУДТЭ - ШАНГУУД

Республикын социально-экономическа хүгжэлтын хэрэгүүдые олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ найнаар харуулха талаар «Бурядай вектор» гэнэн республикын конкурсн дүнгүүда урда долоон хоногто согсоологдобо.

Сонинуудай редакцинуудай, радиостудинуудай болон телекомпанинуудай байгша оной январин 1-нээ апрелин 30 болотор толилһон, дамжуулан материалнуудые конкурсн комисс хаража үзэбэ. Эдэ бүгэдэ манай республика дотор боложо байһан социально-экономическа үйлэ хэрэгүүд тухай хөөрэнэ.

Иимэ номинацинуудаар илажа гараа гэбэл:

хэблэлэй сонинуудай дунда - 1-дэхи шан (3000 түхэриг) - республикын «Центральная газета» сонин;

2-дохи хоёр шан (тус тустаа 2300 түхэриг) - республикын «Бурятия», «Коммерсант-Восточная Сибирь» сонинууд;

3-дахы хоёр шан (тус тустаа 1600 түхэриг) - «Городская газета», республикын «Пятница плюс» сонинууд;

телекомпанинуудай дунда - 1-дэхи шан (3000 түхэриг) - БГТРК;

2-дохи шан (2300 түхэриг) - «Ариг Ус» гэжэ телекомпани; радиостанцинуудай дунда - 1-дэхи шан (3000 түхэриг) - БГТРК-гай радио-дамжуулгын студи.

Буряад Республикын Президентын

болон Правительствын хэблэлэй албан.

Удачи!

Гран-при республиканского конкурса педагогов дополнительного образования "Сердце отдаю детям" завоевал преподаватель тазквандо Закаменской ДЮСШ Андрей АЮШИНОВ.

Эта победа 25-летнего закаменца была неожиданной для него. Наверное, потому, что стаж преподавательский у него всего два года. Впрочем, с детьми он начал заниматься еще в студенческие годы. Андрей - выпускник 2000 года мехфака БГСХА, и во время учебы в академии увлекся тазквондо, попал в сборную Бурятии, где занимался у известного тренера Дмитрия Нама. Тогда все члены сборной открыли секции в школах Улан-Удэ, куда дружно потянулись подростки. Андрей вел занятия в 26-й школе.

После вуза отслужил год в войска радиотехнической разведки и в 2001 году приехал в Закаменск, откуда родом его мать. Стал тренером Закаменской ДЮСШ по общефизической подготовке и потихоньку привлекал ребят к занятиям тазквондо, новому для района виду спорта. Позже открыл здесь филиал от клуба "Марафон" при улан-удэнской ДЮСШ N 5 (Президент Максим Ким). По совместительству преподает в агротехническом колледже по полученной в вузе специальности. Но, считает он, тазквондо из увлечения стало делом его жизни:

- Неважно, станет парень чемпионом мира или нет. Важно, что он станет нормальным человеком, причем сильным. Я помню, как у меня было с тренером, как он воспитывал во мне уверенность, и я также стараюсь работать со своими учениками.

Районный конкурс воспринял как возможность для рекламы тазквондо, заявить о себе и вот такой неожиданный результат. Но, с другой

стороны, сколько сил и средств отдано этому виду спорта, сколько души. Наверное, это все-таки не просто удача, это заслуженная победа.

Кстати, эта весна для Андрея Аюшинова особая - столько счастливых мгновений она принесла ему! В марте свадьба и победа в районном конкурсе, в апреле купил машину и выиграл Гран-при республиканского конкурса. Приз-компьютер, серебряный колокольчик, три тысячи рублей премии от учредителей конкурса, а от спонсоров уют "Браун".

А впереди - поездка в Питер, на Всероссийский конкурс.

Закаменская ДЮСШ, где работает лучший педагог дополнительного образования республики - 2003 располагается в культурно-спортивном комплексе "Горняк", открывшемся 26 сентября прошлого года. Сегодня это самое красивое здание в райцентре, гордость закаменцев, солидное не только внешне, но и внутри. На первом этаже огромный спортзал для занятий волейболом, залы для занятий тяжелой атлетикой, шахматами, теннисом, раздевалки с душем. Такой замечательный подарок преподнес родному городу да и республике удачливый предприниматель, генеральный директор ООО "Закаменск" О.Д. Жигитов.

ДЮСШ возглавляет многократный чемпион республики по волейболу А.Н. Жалсанов, вернувшийся из Улан-Удэ на малую родину. И надо думать, закаменцы громко заявят о себе на спортивных турнирах.

Л. ОЧИРОВА.

Дуу, хатарай «Санага» ансамблин байгуулагдахаар 30 жэлэй ойдо

«САНАГА» дуулана, хатарна

Бурханай үршөөхэн бэлиг шадабарияа бээдээ нюугаад ябангүй, хүн зоноо, айл аймагаа хүжээжэ, уяруулжа, зоригжуулжашье шадаха дууша хүнине хүндэлжэ ябаха гэшшэ угаймнай заншал бэлэй даа.

Нюотаг нугадаа дууша бэлигээрээ суурхаан хүнүүдые эблүүлжэ, ямар нэгэн бүлгэм байгуулха гэшшэ тон дэмбэрэлтэй, хүндэтэй, хүндэшье ажал юм. Тийн, илангаяа хүдөөдэ хүшэр. Нэгэ үдэшэ хоёрын ажалдаа, гурбанинь айлшалажа ябашаан, үшөө хэниинь хаанаб даа хаатахан, зургаанинь ерэнэн байха. Нүгөө үдэшэ тэдэниинь нэлгэлдээ, мүн лэ баран ерээжэ шадахагүй... Тиймэ ушар ябан ошон хэмдээ орохоор, 1973 ондо Санагын арадай хоор байгуулагдаа бэлэй. Улаан-Үдэ хотын үндэһэтэдэй мэргэжэлтэ 24-дэхи лицейн «Наадан дээрээ» гэнэн ансамблин хүтэлбэрилэгшэ Д.Д.Б.Базаров Санагын хүгжэмэй хургуулиин багша М.Д.Уржакова хоёрой хүсэл оролдолгоор байгуулагдахан юм. Энэ хоор ойро зуура аймаг соогоо, удаань республика дотороо мэдээжэ болоо бэлэй. Ушар юуб гэхэдэ, хайн мэргэжэлтэдэй хүтэлбэри, доро суглархан зонинь барандаа бэрхэ дуушад байгаа бшуу. Санагын дайда бэрхэ-бэрхэ дуушадаараа суутай юм даа.

Байн хатарай хургуулинуудые түгэсхэжэ, нюотагтаа бусан мэргэжэлтэд олошоржо, дуунуудаа уян нугархай хатар наадаар шэмэглэн, бүришье наа үзэмжтэй болгожо шадахан санагынхид 1976 онхоо дуу, хатарай ансамбль байгуула.

Тийнээрсье хабтагай ехэ Санагын дайда «уйтаржа», аймаг, республика дотороо үнэн бээе харуулжа, үндэр нэрээ нэрлүүлжэ захалаа бэлэй. Байн «Арадай» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байха юм.

Энэ ехэ хэрэгэй эхин дээрэ байхан зоние мүнөө хүртэр энэ ансамблда наадажа, дуулажа, хатаржа ябагшадые нэрлэжэше болошогүй олон бэд даа. Гэбэшье тэдэ олоной үсөөхэн тэдыень уншагшадангаа анхарада табихам.

Эгээл түрүүлэн хоор байгуулха үедэ эдэбхитэй эмхидхэгшэд ябалсахан Б.Ж.Д.Жигжитов В.Ц.Будаев хоёрые нэрлэнгүй орхи-моор бэшэ.

Барандаал хүдөө ажалтай-малшад, адуушад, хаалишад, механизаторнууд, барилгашад, хүдөөгэй мэргэжэлтэд, багшанар, эмшэд болон бусад габыяа тон ехэ, эдэ зон ансамблда хабаадахангаа хажуугаар тус-густаа ажалнуудтаа эрхим бэрхэнүүд, үргэлжэ ажалай түрүүшүүлэй тоодо, нюотаг соогоо магтаал солотой, хүндэтэй хүнүүд байхан юм.

Нэрлээл наа, Санагын зоние бултынь шахуу нэрлэмээр, гэбэшье ансамблин байгуулагдахаар түрүүшын үдэрһөө мүнөө хүртэр хэдэн үе нэлгэсэлдээ, тэдэнэй оройдоол зариманинь: С.Б.Охинова, С.Б.Гундуева,

лэгдэнгүй үлэшэн, илангаяа ансамблин түрүүшын үдэрһөө ябажа байхан үндэр нахатадхаа хүлисэл гуйнаб.

Энэ ансамблин эдэбхитэй гэшүүн, бэрхэ хатарша Борис Тарбаев мүнөө үедэ хүтэлбэрилэгшэнь болонхой, ойн баярта бэлдэлгын ехэ хүдэлмэри ябуулжа байна.

Олон жэлэй туршада ансамблин хатар наадые ори гансаараа баяан дээрэ шэмэглэжэ ябахан, мүнөө ансамблин оркестртэ ородог баянистуудые хургажа табихан, СССР-эй Соёлой министерствын тусхай шагнал-дипломдо хүртэһэн, сагһаа урид харамтайгаар наһанһаа нүгшэһэн Борис Ринчиновые дурдангүй гаралтай бэшэ даа. Ансамблин «Арадай» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэхэһөө эхилээд болон бусад амжалтануудтань

олон горитойхон хубитаяа оруулан хүн байгаа. Наадахан хүгжэм аялгань шагнахан зоной сэдхэл зүрхэндэ сээсэг боложо халбархай!

Мүнөө залуу үеын хабаадагшад нэгэн-хоёрые нэрлэбэл, Р.Бадмаева, Ж.Мархаева, О.Пренглаева, С.Данжалов болон бусад.

Ямарсье хатар наадан эндэр шэмэглэнгүй болодоггүй бээ. Энэ хэрэгтэ болон фольклорно бүлгэмэйхидэй зүүдхэл гоёолтонуудые урладаг гартаа дүйтэй багша, Санагын хизаар ороноо шэпжэлхэ музей өөрынгөө гараар байгуулаад, мүнөө хүртэр харалсажа байдаг В.Ш.Хадаевай үүргэ горитой.

Иигэжэ нюотаг нугаараа барандаа эблэржэ байгуулаад, барандаа хабаадажа, дэмжэжэ, дүнгэжэ, үргэжэ байдаг түрэл ансамбльнай байгша оной июнь нара соо анхан байгуулагдахаар 30 жэлэйнгээ алдарт оие тэмдэглэхэ гэжэ бэлдэхэлэй ехэ хүдэлмэри эхилэнхэй.

Аймагайнгаа нюотаг бүхэнөөр, республикын олохон аймагуудаар, Шэтэ, Эрхүү хотонуудаар, Монгол, Польша, Чехословаки гүрэнүүдээр Уран Дүшынгөө хормойһоо амар мэндээ мэдүүлжэ, аялга хайхан дуу, хатараа дэлгэжэ ябахан габыятай түрэл ансамблингаа ойн баярта үнэн сэдхэлхээ хабаадалсажа, Санагаһаа гарбалтай хүн бүхэн хубитаяа оруулжа дэмжэбэл, гоёл бэлэй. Сэхэнь хэлэбэл, гаргаша гэшшэ тон ехэ, энэниие зүбөөр ойлгожо, арга шадалаараа хам оролсоёл.

Хатаргай лэ, дуулаг лэ
«Санагамнай»,
Хангай дэлхэймнай
басгахай
Наадаг лэ, сэнгэг лэ
зонууднай,
Наартайхан жаргалын
заяахал!

Николай ШАБАЕВ.

Тоологуйхэн, сээрхэн,
Торгон хүхэ гэлбэтэй,
Шагалуйхэн бээтэй,
Шарахан голтой ургыхан
Мэнэ хаяхан халбараа,
Мэндэ баяраа мэдүүлэн,
хайхан сагай эхилһые
һануулнаб гэжэ

энебхилһээр

Түрэл манай хургуулида
Түргэн гэгшээр мүнгалбэ.

Сахирай интернат-хургуулиин дэргэдэ Михаил Бадмаевич Хубриковай ударидадаг үхибүүдэй «Ургы» гэнэн арадай ансамбль бии болохоор үнинэй. Мүнөө ансамбль 25 жэлэйнгээ оие угтаха гэжэ байна.

Сахирай интернат-хургуулиин шабинар хүгжэмдэ, дуу, хатарта эрхимээр хургажа байхан багшанартаа хамта хамаг бэрхэшээнүүдые дабан, эсэхэ сусхыне мэдэнгүйгөөр, Харацай тосхонһоо эхилжэ, үржэлтэй, мүргэлтэй хэдэн олон уула, хадануудые дабажа, ута замай зэрэлгэн соогуур элһэ шулуутай харгыгаар буряад, монгол дуунуудай аялга доро аяар хольн, далан хадын саана оршодог Далахай хүртэр ошожо, хүдөө нюотагаархидай зүрхэ сэдхэл хүлгөөһэн, олоной магтаал, хайшаалда хүртэһэн түүхэтэй.

Манай үхибүүдэй концерт хаража, сэдхэлээ ехээр ханахан үбгэдэ, хүгшэдэ үхибүүдые үдэшэхэдөө: «Наран шэнги мандажа, набша ургы шэн-

Хуугэдэй дуу, хатарай «Ургы» ансамблин байгуулагдахаар 25 жэлэй ойдо

ХҮНХИНЭН СУУРЯАТАХАЛ ХҮГЖЭМ НААДАНТНАЙ

ги хада дайдаар халбаржа, хүхиютэй, шогтой дуу, хатарнуудаараа хүн зоние ходо баясуулжа, урмашуулжа байгты!» - гэжэ юрөөһэн байдаг.

Үхибүүднай арадай ансамбль гэнэн үндэр нэрэ зэргээ дээрэ үргэн, үндэһэн буряад заншалаа нэргээжэ байдагынь буланда мэдээжэ болонхой.

Ямарсье сагта Улаан-Үдын соёлой ордонгуудай тайзан дээрэ концерт-наадаа харуулхадань, хотын харагшадай зүрхэ сэдхэлдэ бүхөөр хадуугдан үлэдэг даа. Мүн концертын урдашье, һүүлдэшье уулзалганууд олон болодог.

1993 ондо манай хургуулида Монгол оронһоо бэлитэй багшанар ерээжэ, арадай инструментүүдэй оркестр байгуулхан түүхэтэй. Ошорбаянмүнхын бэлиг шадабари эндэ онсо тэмдэглэмээр. Мүнөө манай оркестрые мүн лэ Монгол оронной багша Дамбын Загра хүтэлбэрилнэ. Оркестрнай республикын байгуулагдахаар 80 жэлэй ойдо зорюулан Захаминай аймагай Экономико

болон культурын үдэрнүүдтэ амжалтатай хабаадалсаа. Арадай инструментүүдэй оркестрэй ирагуу хайхан хүгжэм доро торгон хадагуудые бариһан хоёр басагадай уян хатар концертын зулань боложо бадардаг.

Нэгэ үедэ монгол багшанарайнгаа байхада, хургуулиимнай бүхы багшанар хүгшэн залуугүй, үхибүүдтээ хамта үдэр бүхэндэ вальс хатаралдажа, хүл хүнгэн, бэе нугархай, омог дорюун болоод ябаабди. Мүнөөшье болотор хургуули-

дамнай дуу, хүгжэм, хатар таһалгаряагүй үргэлжэлһөөр. Ансамблин хатаршад ганса буряад хатар бэшэ, ондоошье арадай хатарнуудые уян нугархайгаар гүйсэдхэжэ, хүн зоние урмашуулан баясуулдаг лэ.

2001 оной ноябрь нарада Улаан-Үдэ хотодо болон региональна конкурсо манай үхибүүдэй инструментальна оркестр хабаадажа, премидэ хүртэһэн.

2002 оной Сагаалганай үдэрнүүдтэ «Живи, моя Сибирь» гэнэн арадай инструментүүдэй ансамбльнуудай ба оркестрнүүдэй республиканска конкурс үнгэргэдөө хэн. М.Глинкын «Полька» зохёол иочин дээрэ 11-дэхи классай хурагша Марина Базарова наадажа, 1-дэхи шатын дипломоор шагнагдаа бэлэй. Дамбын Загра, Михаил Бадмаевич Хубриков гэгшэд баһал дипломдо хүртөө хэн. Энэ конкурсо манай ансамбль илажа, лауреат болон юм.

Иимэ ехэ найр үнгэргэхэ гэжэ байхан «Ургы» ансамблда, хүтэлбэрилэгшэ Михаил Бадмаевичта эдэ үгэнүүдые ороуулнаб:

Ходогоо эдэлхэл
Хубисхалта хайхан заншал.
Хүнхинэн суурятахал
Хүгжэм, хатар, наадантнай,
Улад зоноо баясуулма,
Орон нюотагаа эдэлүүлмэ,
Хилэн хүшэгийн шэшэрмэ,
Үнэтэ шэнэ дуун, хатар,
Үер шэнгээр урдаг лэ!

Валентина ГАРМАЕВА.

Недавно республика отметила 30-летие со дня конной миссии хори-бурят к Петру Первому. Поневоле напрашивается вопрос - а кто такие хори-буряты, и почему они из всех бурят отправились в Первопрестольную, к великому царю?

Ответ кроется в древней истории хори-бурят или хори-монголов. Если кто изучал древнюю историю хори-бурят, тот неизбежно придет к древней трагедии хори-бурят в дунху, что по-китайски означает восточные хори: они потерпели жестокое поражение от хунну, родственного им племенного союза. Мы можем проследить древнюю историю хори-монголов по китайским летописям. Как говорят китайские источники, после поражения хори-буряты разделились на две линии: сеньби и ухуань. Их назвали по имени гор, возле которых они жили. Также китайские источники уточняют, что дом ухуаней был прямой веткой дунху, а сеньби составляли его боковую ветвь.

События в Великой Степи в то время развивались стремительно. После Модэ, создавшего огромную империю, сеньби собрались с силами и разгромили великую хуннскую державу. После чего хунны ушли на Запад и прославили свое имя предводительством Аттилы, завоевав всю Европу и захватив Рим.

Жизнь в Великой Степи шла своим чередом. Китайские источники называют большое число народов, вышедших из дунхуского круга, среди которых знаменитые тоба, которые создали в Северном Китае первую монгольскую династию Вэй, а также киданей, шивэй, жуэнь.

В трудах Н.Я. Бичурина, Н.В. Кюнера, Г.В. Груми-Грижимило, Л.Н. Гумилева, Г. Сухбаатора и Ц. Хандсуржа показана история создания хори-монголами почти десяти правящих династий в Северном Китае и в Куко-Норе, где хори-монголы создали правящую династию в государстве Тогон.

В китайской историографии этот период (137-590 г.г. н.э.) называется «шестнадцать царств пяти северных племен». Нельзя сказать, что период правления хори-монголов в Китае был отрицательным.

Расселялись ранние хори-монголы в пределах Восточной Монголии, Маньчжурии и Ляодунского полуострова.

Мы видим, что хори-монголы жили и в разных географических условиях и, сообразуясь с природой, развивали соответствующие типы хозяйства. Занимались они и земледелием, и рыбным хозяйством на берегах Амура.

О жизни хори-монголов в этот период в восточноазиатском регионе указывает то, что в перечислении дани упоминаются шкуры тигров и леопардов, а также сообщается о разведении ими тутового дерева.

Китайские источники, говоря о хозяйстве и быте сянбийских племен (значит и о древних хори-монголах), сообщают, что они «пасут скот, отыскивая места с хорошей травой и водой». Конечно, это касается только хори-монголов, живущих в степных просторах. Порой кажется странным, что хори-монголы больше занимались земледелием. Например, ухуани засеивали просо и дунцин. Тобаяцы, создавшие в завоеванном Северном Китае свою династию Вэй, больше внимания уделяли земледелию и садоводству. А кумоси, также относившиеся к ранним монголам, хорошо зна-

Хориг. Он их как бы сделал заповедными.

Сам Чингисхан приезжал именно в эти места после дальних походов, чтобы поклониться священной земле-обитатели своих предков.

Кидани в IX веке образовали государство, в котором вначале объединились родственные племена татабов и шивзев. В X веке кидани на западе завоевывают земли тюркских народов, а на востоке - Бохайское царство, основанное тунгусо-маньчжурскими племенами и выходцами из Северной Кореи.

Кидани в завоеванном ими Северном Китае создали свою

огромное значение учения Шакьямуни и явились активными поборниками распространения раннего буддизма в Китае.

Китай в эпоху династии Тан достиг небывалого развития наук, ремесел, живописи и литературы. Великий танский преобразователь Тай-цзун являлся прямым потомком тоба-хоринских правителей Китая.

Дальнейшая историческая судьба хори-монголов была довольно сложной. В период Великой Монгольской империи они вместе с Хулагу, внуком Чингисхана, отправились в далекую Персию, надолго оставив

нашего народа поэтессы Энгельсины Гармаевой и вынужден был с ней согласиться.

Она пишет, что жизнь большинства бурятских семей бедна и духовно убога. Многие молодые бурятские парни и мужчины не работают, пьют, потребляют наркотики. Обычным явлением стали случаи суицида среди молодежи. Молодым девушкам не за кого выйти замуж, чтобы родить нормальных и здоровых детей. Наиболее способные из молодых людей уезжают в далекие столичные города или вовсе за границу. В будущем это нанесет непоправимый урон генофонду нации.

ЧЕМУ УЧИТ ДРЕВНЯЯ ИСТОРИЯ ХОРИ-МОНГОЛОВ

ли, как пахать землю и сеять злаки.

Иной раз поневоле думаешь, что наши предки знали все виды деятельности древних народов. Тот же китайский историк Вэй Ужан нам сообщает интересные подробности о рыболовстве родственных хори-монголам народа шивэй. (Кстати говоря, когда-то шивэй жили в Тунке, Закамне и Джиде - ведь в древности с. Петропавловка называлась Шивэй, и они были предками монгольского народа киданей, основавшего в завоеванном Северном Китае династию Ляо).

Так нам китайский историк сообщает, что шивэй долбят лед и погружаются в воду и добывают рыб и черепах.

Как пишет профессор Сергей Чагдуров в своей книге «Пра-родина монголов», эта прародина древних монголов простира-лась по бассейнам рек Аха (Ока), Иркут, Джиде и частично Селенги, т.е. охватывала территорию четырех-пяти горных аймаков Бурят-Монголии. Эти земли были особо почитаемы монгольским гением Чингисханом. Там и сейчас много святых, почитаемых мест, достопримечательностей. Эти земли были объявлены Чингисханом местом великого Запрета - Их

династию Ляо. Они создали свою письменность и литературу.

Кидани прославили себя не только завоеваниями, но и высоким развитием науки, ремесел и культуры. К великому сожалению, две системы письменности наших предков до сих пор остаются не расшифрованными.

Хори-монголы в прошлом дали не только гениального Чингисхана. Известный археолог, кандидат исторических наук Баир Дашибалов в своей статье «Пути и кочевья» («Духэриг», № 14, 2003) приводит несколько примеров выдающихся представителей хори-монголов. Например, мужунский император Китая (мужун-ны-монголы, имеющие хоринское происхождение) мужун Цзюнь очень любил книги и ученость, сам написал свыше 40 книг. А император хори-тогонов (это государство располагалось в районе Куко-Нора) поражал китайцев своими обширными познаниями.

Историческая заслуга древних хори-монголов заключается в том, что они соединили кочевые цивилизации Великой Степи с китайской цивилизацией, с цивилизациями других оседлых народов Восточной Азии. Они первыми поняли

родные нутути у берегов священного Байкала. Когда тумыны Хулагу завоевали Багдадский халифат, хори-монголы почти триста лет жили в Северной Месопотамии, в провинции Наин-Нава. Эта месопотамская одиссея навсегда осталась в памяти народа. Долгим был путь на родину - страну Баргуджин-Тукум, на берега Онона.

Усиление экспансионизма враждебных монголами маньчжуров, которые захватили Китай и начали прибирать к рукам небольшие монгольские ханства, побудило хори-бурят и другие родственные им племена стать подданными Российского государства.

Недавно республика отметила 300-летие конной дипломатической миссии хори-бурят, события поистине судьбоносного для бурятского народа.

Юбилейные торжества позади. И поневоле приходят в голову мысли о будущем нашего народа. Не зря наши предки облюбовали места вокруг Байкала для проживания своих потомков. Ведь эти места являются одними из самых сакральных. Недавно на страницах «Духэриг» я прочитал горестные мысли о сегодняшней жизни

Огромная опасность будущему нашего народа несут те молодые люди, которые не знают и знать не хотят свой родной язык. Я много раз наблюдал, как молодые парни из деревень между собой говорят на ломаном, матерщинном русском языке.

Старшее поколение наших ученых-гуманитариев, великолепно владея родным языком, достигло больших успехов. Цвет гуманитарных наук Бурятии в лице профессоров Асалхана Бороноева, Вячеслава Мантатова, Владимира Антонова, Ширапа Чимитдоржиева, Сергея Чагду-рова и других получил мировое признание.

Кто придет им на смену? Новоявленные манкурты, не знающие языка своих предков?

По идее, каждый должен стремиться сберечь память о прошлом, чтобы передать предания старины глубокой, деяния своих древних предков, культуру, традиции и обычаи своего народа тем, кто придет ему на смену.

Без жестоких катаклизмов и войн, благодаря «усилиям» всего лишь двух-трех поколений манкуртов наш древнейший кочевой народ Азии, создававший уникальные цивилизации, может навсегда исчезнуть. Неужели история великих кочевников Азии, с честью пронесших свое имя четыре тысячи лет, канет в Лету?!

Но так и получится, если не останутся живых носителей бурятского языка. Исторический опыт однозначно говорит: нет носителей языка своего народа - нет и народа. Примеров тому десятки и сотни. На каком языке будут изъясняться наши потомки? Скорее всего, на английском, который становится языком глобальной цивилизации.

Гримасы этой цивилизации мы видели в телерепортажах из Ирака.

Бато-Доржо СОДНОМОВ.

НЭЭЫ ГЭР ДЭЭРЭЭ УЛААН ТУГАА НАМИЛЗУУЛХАН...

1918 оной хабар Догой нютагай Буурагшан гэж хүндыдэ 37 үрхэтэ айлнууд Догойн номной Совет байгуулжа, нэеы гэр дээрээ улаан туг намилзуулхан юм. Энэ гэрэй эзэн эхэнэр нютаг соогоо Боролдойн хүгшэн гэжэ нэршэһэн - минии эмгээ эжы Жамбын Балжима Намсарай, Нанзад, Намдак, Найдан хүбүүдээрээ энэ Советтэ түрүүшын зэргэдэ ороһон байгаа. Зүблэлтэ засаг тогтоожо байһан эдэ бүлэг буряадуудые Доржын Будажаб гэжэ хүн удариданан юм. Энэ хүн түмэр харгын Бурятска, Адриановка, Карымска, Шэтэ станцинуудай хүдэлмэришэнэй эмхинүүдтэй, ород большевигүүдтэй нягта холбоотой байһан, буряад арадтаа Ленин багшын нэр алдар тухай, Октябрийн хубисхал тухай хөөрэдэг байгаа.

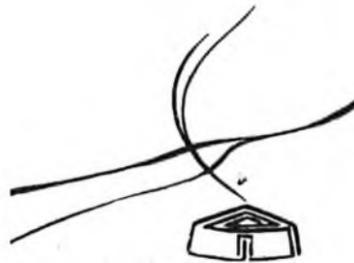
1918 оной апрелин эхээр Шэтэдэ үнгэрһэн Забайкалийн областиин хүдэлмэришэд, та-

ряашад, хасагууд болон буряадуудай түлөөлэгшэдэй съезд дээрэ областиной гүйсэдхэхы комитет байгуулагдаа хэн. Энэ комитетэй гэшүүнээр Будажаб Доржиев хунгагданан байгаа. 1918 оной апрелин 19-дэ Догойн үгытэй малша буряадууд суглаан дээрэ Зүблэлтэ засаг түрые бүри мүнэн дэмжэнэбди гэжэ шийдхэбэри абаһан байна.

Удаан болонгүй, үбэл боложо байхада, Догойн Совет сагаантанда диилдэжэ унаһан юм. Советэй гэшүүдые бултыень суглуулжа, хүйтэн амбаар соо харуул доро хааба. Догойн Советэй түрүүлэгшэ Будажаб Доржиев тэрьедэжэ үрдиһэн, ой соо Мэлэгэй хадын бүтүү шабжа, шэрэнги соо хоргодожо байһан, нүхэдынь нюусаар эдэе хоол залгуулжа байгаа.

Түмэр замай Даури станциһаа 75 сагаантан ерэжэ, Догойн Советэй гэшүүдые бултыень буудан алахаяа бэлдэжэ байгаа,

нютагай баяшуул Зүблэлтэ засаг унаа гэжэ баярлажа байһан саг. Гэгээн зэргэтэй ламахай алуур хэхээ ерэнэн сэрэгэй ноёной урда ошожо, «нютагтамнай шухата алуур бү хэгты, эдэ зоной гол улаан амиень абарыт» гэжэ гуйһан юм ха. Сэрэгэй ноён нютагай баяшуултай зүбшэжэ, алаха буудахагүй, эршүүлэй нюрта таби дахин, эхэнэрүүдэй нюрта хорин таба дахин сохиго гэжэ зарлиг, захиралта гаргаба. Түдэб Гончиков, Болот Габзанов, Базар Надцалов, минии эмгээ эжы Жамбын Балжима, олон зон иимэ хатуу хэнэлтэ дабажа гараһан юм. Сохиго байһан зарим хүбүүд сохиулжа байһан хүнэй нюртые халта дундылгэн сохидог байгаа хаш. Баяд ноёд дундылгэн сохиуһыень хараад, бү дундылгэгты, найнаар, шангаар сохигы гэжэ хашхаралдажа байһан гэхэ. Сагаантанай тухамаршан Сойбоной Май гэжэ хүн мүшхэхэ мүрдэхэдөө, угаа хатуу

шэрүүн хүн хэн гэжэ хэлсэдэг хэн. Мүшхэжэ байхадаа, таба хүрэдэг буугай хүрээр нюдөөр гал сахилтар ёбордог хэн гэжэ хэлсэдэг хэн.

Минии эмгээ эжы Жамбын Балжима нюртаа сохиулжаа, нэгэшье бархираагүй, шүдөө зуугаад лэ байһан ха. Боролдойн хүгшэн хорин таба дахин гүрэмэл бургааһаар нюртаа сохиулаад, дэглээ үмдэжэ, баяд, ноёдые хурса нюдөөрөө хараад, «эрхэхэ наран, ээжэлхэ түрээ» байхал байха, бү мартаарайгы, үндэр

түрэлтэ ноёд ахайнар» гэжэ хэлэһэн юм гэжэ нютагай зон хэлсэдэг хэн гээд минии аба Нанзадай Бальжинима намда хөөрөө хэн.

- Боролдойн хүгшэн нэеы гэр дээрээ улаан туг хийсхүүлһэн юм. Тэрэ улаан тугые Сергей Лазо Догойн большевигүүдтэ үгэһэн юм. Би энээн тухай роман бэшэхэб, - гэжэ Даши-Рабдан Одбоевич Батожабай мэндэ байхадаа хэлэдэг хэн. Барон Унгерн граждандайн тухай тон ехэ материал суглуулаад, роман бэшэжэ үрдингүй, Даши-Рабдан ахай наһа бараа хэн.

Һүрөөтэ тэрэ саһаа хойшо 85 жэл үнгэрөө. Агын талада тон түрүүшын номной Совет, ажалша арадай засаг түрээ байгуулагдаһан ушар түүхын нэгэ баримта боложо үлөө. Түүхын хуудануудые ираханда, һонин байна.

Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.

ТООНОТӨО ДУРДАН ЗАЛЬБАРДАГБИ...

ШЭНЭ НОМ

Һаяхана майн долоондо Донара Имедеевна Баймеевагай «Эхирид-Булагадай арадай дуунууд» гэнэн номтой танилсалга болобо. Энэ ном соо Эхирид-Булагадай нютагай арадай, дайнай үешн дуунуудые, магтаал, ёхорнуудые суглуулжа, арбан долоон гаршагтай согсолбори гаргаһан байна. Номтой танилсахаяа Эхирид-Булагадай уг гарбалтай Донара Имедеевнагай дүтын түрэхид, сугтаа һураһан үетэн нүхэдынь, нютагай солотой хүбүүд Сибирскэ ОВК-гай президент Е.К. Ханхалаев, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай гадаадын экономика харилсаанай управлениин начальник А.А. Хантаев, ВСГАКИ-гай профессор Н.Д. Хосомоев, «Практик» фирмын директор А.Н. Барданов, Эрдэм һуралсалай министрэй орлогшо Е.Д. Чимитова ерэжэ, хүндэтэ авторта баглаа сэгсгүүдые, үнэтэ бэлэгүүдые

барюулжа, амаршалба. Эндэ харагшадай урда «Наран-Гоохон» ансамблиин гэшүүд номой гаршаг сооһоо урданай дуунуудые, ёхор хатар дуулажа, урмашуулба.

Номой автортай уулзажа, һанал бодолоо уншагшадта хөөрэхыень урибаб.

- Нэгэ наһанай үе соо хэды олон юмэн нэлгэлсэнэб даа. Наранай шаража байтар, бороонинь адхараад абадаг. Намдуу аалиханда сэнгэжэ һуутаршни, буудал бугаад сошоодог. Үнэр баян байтараа, үгырбэ үншэрбэ гэжэ дууддааг. Сансарын хүрдын эрьсэ соо сэдхэлээ зобоохо, һанаагаа амарха, һайнтай дайралдаха, муутай золгодохо ушарнууд барагдаха бэшэ.

Юунэйшье болоходо, хүн зон заатагүй өөрынгөө хубитые оруулһан, ямар нэгэ мур сараа үлэһэн байдаг бэшэ гү?

Уянгалан хэлэһэниинь,

уриханаар үгэлһэниинь дуун боложо, үеһөө үедэ ама дамжан тарана.

Энэ арадай аман үгын баялиг хэтын хэтэдэ үри хүүгэдэймнай

сэгнэшгүй эндэмэни болон үлэг гэжэ һанаад, суглуулан хэблүүлхэ зорибоб.

Үшөө юун зүрхэ сэдхэлыем зобооноб гэбэл, манай буряадуудай дунда хэлээ мартаһан зон олон, түрэл хэлээ тоохогүй, ёһо заншалаараа һонирхохо болиһон хүнүүд бии гээшэ. Эдэ зоной унтаһанһаа һэрижэ, мартаһанаа һэргээжэ гэгэн бодолдо абтаһадань, туһа боложо үгэхэ гээд, һанагдана. Тиигээд Эхирид-Булагад зоной дуулагдажа байһан дуунуудые хэблэхэйб гэжэ һананаб.

Үндэр наһатайшье, залуушье, бүри заахан үхибүүд манай дуунуудаар һонирхожо, дуулажа һурахые оролдоно, үгэнүүдыень, аялгыень бэшэжэ үгыт гэжэ гуйдаг. Иимэ хэдэн хүнүүд сэдхэлыемни баясууддаг, урма зоригыем зангидадаг. Эдэ зоной захяа дүүргэхэ һанал бодол түрөөд, заатагүй элинсэг хулинсагайнггаа дуулажа ябаһан

дуунуудые ном болгон мүнхэрүүлхэ, олондо мэдээжэ болгохо гэжэ оролдоноб.

Энэ бодолгыемни бэлдүүлгэдэ нүлөө оруулһан, дэбжэн хамһалсаһан Наран-Гоохон ансамблиин гэшүүдтэ: В.М. Миронов, У.О. Баймеева, М.А. Мантахаева, О.П. Маханова, Т.А. Лубсанова - доро дохин баяр хүргэнэб.

- Эдэ дуунуудыем ном болгон хэблэгдэхэдэнь мүнгөөр хангаһан нютагай хүбүүд: ГУП «КСК-гай» директор Загата солотой А.А. Модогоевто, «Практик» фирмын директор Ользоной Гахан солотой А.Н. Бардановта, «Славия-Тех» фирмын генеральна директор, Арадай Хуралай депутат А.Н. Зыбиновтэ үнэн зүрхэнһөө баяр баясхаланаа мэдүүлнэб, - гэжэ Донара Имедеевна Баймеева хөөрбэ.

Соёлма БАЙМИНОВА.

ЮРТЭМСЫН ГУРБАН

ГУРБАН БАЯН

Эрдэм - дээдэ баян,
Үри хүүгэд - дунда баян,
Эд зөөри - доодо баян.

ГУРБАН ХУРСА

Сэсэн хүнэй ухаан хурса,
Сэбэр эхэнэрэй шарай хурса,
Сэлмэг тэнгэрийн наран хурса.

ГУРБАН СЭСЭН

Дээдэ сэсэн нүхэрөө магтаха,
Дунда сэсэн һамгаа магтаха,
Доодо сэсэн бээе магтаха.

ГУРБАН ДЭЭЖЭ

«А» үзэг эрдэмэй дээжэ,

Аяга сай дзедэнэй дээжэ,
Архи сэргэмэй дээжэ.

ГУРБАН ХУРДАН

Залуу хүнэй ухаан хурдан,
Залхуу хүнэй һанаан хурдан,
Зайдаг хүнэй хүл хурдан.

ГУРБАН ХАРА

Хэрүүлшэ хүнэй хэлэн хара,
Хомхой хүнэй хото хара,
Харуу хүнэй альган хара.

ГУРБАН ДҮТЭ

Билдагууша хүндэ ноён дүтэ,
Барилдааша хүндэ найр дүтэ,
Хурдан мориндо харгы дүтэ.

ГУРБАН ХЭРЭЛДЭЭН

Ноёной хэрэлдэһэн ажалгүй,
Нохойтой хэрэлдэһэн

хормойгүй,
Һамгадтай хэрэлдэһэн

нэрэгүй.

ГУРБАН ДҮЛИИ

Номгүй хүн дүлии,
Радиогүй айл дүлии,
Хамараа үргэһэн ноён дүлии.

ГУРБАН ҮГЫ

Хүхэ тэнгэридэ үүлэн үгы,
Худагай оёрто загаһан үгы,
Худалша хүндэ найдал үгы.

ГУРБАН САГААН

Үбгэрһэн хүнэй толгой сагаан,
Үбэлэй сагта шаңдаган сагаан,
Үхэһэн амитанай яһан сагаан.

ГУРБАН ХООНОН

Шобхо хада ургамалгүй
хоохон,
Шатаһан модон намаагүй

хоохон,
Шашаг үгэ удхагүй хоохон.

ГУРБАН ТЭНЭГ

Дээдэ тэнэг архи ууһанаа
магтадаг,

Дунда тэнэг эдихэнээ

зугаалдаг,
Доодо тэнэг эхэнэртэй

унтаһанаа һайрхадаг.

ГУРБАН ХОЛО

Ноён хүндэ аха дүү холо,
Дохолон хүндэ харгы холо,
Харуу хүндэ нүхэр холо.

ГУРБАН ХҮНДЭ

Тарган хүнэй гүзээн хүндэ,
Тодожо угтахада, худанар

хүндэ,
Тулажа үргэхэдэ, тэргэ хүндэ.

Бүридхэн зохёогшо

Д.ОШОРОВ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директор - ахамад редактор
А.А.АНГАРХАЕВ.
Редактор Г.Х. ДАШЕЕВА

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, И.Б.ДАГБАЕВ (Буряад Республикын Правительство), Ф.П.БОТОВА, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Н.Д.НАМСАРАЕВ (генеральна директорэй 1-дэхи орлогшо - ахамад редакторай орлогшо), Т.В.САМБЯЛОВА (секретариадые хүтэлбэрилэгшэ-генеральна директорэй орлогшо), Д.Б.ГУРОДАРМАЕВА (редакторай орлогшо), Д.Д.ЭРДЫНИЕВА (харюусалгата секретарь); таһагуудые даагшад: В.Г.ГОМБОЕВА, Н.Д.БАДМАРИНЧИНОВ, Б.В.БАЛДАНОВ, А.А.ФАДДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА; Б.В.ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ.

Манай адрес:
670000, Улаан-Үдэ хото,
Каланцаришвилиин үйлсэ, 23
Хэблэлэй байшан
"Буряад үнэн".
E-mail:
unen@mail.ru

Газетэ хэблэлэй 1
хууданан хэмжээтэй.
Индекс 50901.
Хамтын хэһэг - 60130.
Хэблэлдэ
тушаагдаһан саг - 17.00.

"Республиканска типографи"
гэнэн АО-до бэлэн диапозитивүүдхэ
газетэ 3360
хэһэгээр хэблэгдээ.
Директорэй телефон: 21-40-45.
Б-0079-дэхи номертойгоор
бүридхэлдэ абтанхай.

Хэблэлэй байшанай телефонууд: генеральна директорэй-ахамад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дэхи орлогшо - ахамад редакторай орлогшын - 21-68-08, ахамад редакторай орлогшонорой - 21-64-36, 21-33-61, секретариадай - 21-50-52; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-60-21; «Морин хуур», «Вершины» журналнуудай, «Буряад Республикын Хуулинта шийдхэбэринүүдэй суглуулбарини» редакци - 21-55-97; залуушуулай, оюутадай ажабайдалай болон олонингын хүдэлмэринин, «Одон» журналай редакци - 21-54-93; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламнын - 21-62-62, коммерческ ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтеринин - 21-23-67.

Редакцида ороһон материалнууд
шүүжэлтэгдэдэггүй, мүн авторнуудтань
бусаагдадаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрнүүдэй
бэшилгые хазгайруулһан ушарта авторнуудынь харюусалгатай.
Редакциин һанамһа авторайхитай адли бэйс байһаа магид.